

KIRKEGAARDSSERVITUTTER

TRADITIONEN spillede i ældre Tid en ganske anderledes stor Rolle end nu til Dags. De Skikke og Sædvaner, der var overleverede fra Fædrene, fulgtes af Sønner og Døtre uden Kritik. Saadan *gjorde* man nu en Gang, saadan havde det altid været Skik og Brug, og naar der ikke var skellig Grund til at fravige det Gamle, faldt det ingen ind at gøre Forandring.

Ikke saadan at forstaa, at al Udvikling var standset, tværtimod. Den Gang foregik der netop en virkelig Udvikling i alle Forhold, saaledes at forstaa, at den nye Tid netop byggede videre paa den foregaaende Tids Resultater. De gamle Former udvikledes videre og videre, ofte næsten umærkeligt men dog i saa høj Grad, at den, der er nøje inde i en eller anden Gren af Landets Historie, uden Vanskelighed kan tidsfæste enhver gammel Ting indenfor det paagældende Omraade, hvad enten det drejer sig om Bygninger, Klædedragt, Husgeraad eller hvad andet, man vil tænke paa.

Derfor var der altid det Særpræg over enhver Tidsalders Frembringelser, vi nu kalder Stil, denne velgørende Ensartethed, der virker saa tiltalende paa os Nutidsmennesker, netop fordi vor egen Tids Frembringelser i saa høj Grad savner denne Egenskab.

Det var i vore Forældres og Bedsteforældres Tid, sidste Halvdel af forrige Aarhundrede, at Traditionen paa saa mange Maader blev brudt.

Det er ikke her Stedet til at undersøge, hvilke samvirkende Kræfter Bruddet skyldtes, men der skal kun lige mindes om, at det var den Tid, hvor Haandværket paa mange Omraader afløstes af Maskinindustri, hvor Jernbaner og Dampskibe og Telegraf satte Landene i langt nøjere Forbindelse end tidligere, den Tid hvor Fotografien og Reproduktionskunsten gav alle Mennesker Kendskab til fjerne Egenes Sæder og Skikke, hvor nye Materialer og Konstruktioner gjorde det muligt at bygge og forme ganske anderledes end tidligere.

I mange Henseender betød det Fremskridt, ja vi maa vist indrømme, at ingen Periode af Historien kan opvise en saa rivende Udvikling i teknisk Henseende, men vi kender ogsaa alle lidt til, hvor meget værdifuldt der gik i Løbet ved samme Lejlighed.

I vor Tid arbejdes der derfor paa mange Hold paa at knytte de Traditionens Traade, der brast, dengang Udviklingen fra den rolige, skridende Gangart slog over i Galop.

Først og fremmest gælder det Arkitekturen.

De smukke gamle Gaarde og Huse Landet over, der var blevet afløst af grimme kantede og uvenlige Nybygninger, bruges nu igen til Forbillede for det, der bygges, ikke til slavisk Efterligning, for ogsaa i Landbruget er der sket store tekniske Fremskridt, der maa give sig synlige Udslag, men dog som Forbillede, idet man søger at overføre de gamle Konstruktioner, de gamle hjemlige og derfor kære Former paa de nye Hjem. Navnlig gennem Foreningen Bedre Byggeskik er i de senere Aar blevet genindført en Tilslutning til den gamle Bygningskultur til Gavn og Forskønnelse for vort Land.

Men ogsaa paa Møblernes og Husgeraadets Omraade, paa det kvindelige Haandarbejdes Omraade og ved Anlæg af Haver arbejder man sig efterhaanden bort fra de aandsforladte Former, der har været gældende i mange Aar, og søger at komme bort fra det altfor overlæssede tilbage til naturlige og beherskede Former, der langt bedre svarer til Formaålet.

Det Forfald i æstetisk Kultur, der kendetegnede forrige Aarhundredes sidste Halvdel, viste sig i høj Grad i Arkitekturen og i Havekunsten, men maaske dog endnu mere fremtrædende paa det Felt, hvor disse Kunstarter mødes: Kirkegaarden.

Sansen for det monumentale i Kunsten var næsten som uddød i den Periode, og Naturalismen har nu en Gang ingen Værdi for Gravmindekunst.

Medens tidligere Tider kun havde sat fremtrædende og varige Mindesmærker paa særlig velhavende eller bekendte Mænds Grave, blev det efterhaanden mere og mere almindeligt. Der sattes snart Sten paa hver eneste Grav, Industrien overtog Kunsthaandværkerens Arbejde, Konkurrencen førte stadig nye Materialer og nye Paafund paa Markedet, og efterhaanden fremkom den brogede Samling, vi alle kender fra vore Kirkegaarde.

Først temmelig sent naaede Reformbestræbelserne til Kirkegaardens Omraade. Den landskabelige Havestil, der afløste Baroktidens arkitektoniske Anlæg, og som igennem 1800 Tallet stivnede ganske i Teknik og Skabelon, satte forinden sin dødelige Afgang en sidste Frugt i de landskabelige Kirkegaarde, af hvilke Olsdorfs Kirkegaard ved Hamborg er den største og mest bekendte. Samtidig med at man her kom ind paa et temmelig meningsløst Princip at forme et Anlæg, bestaaende af lutter smaa firkantede Afdelinger, Grave, efter krumme Linier, oparbejdedes der en Sans for det levende Plantemateriales Anvendelse, der er blevet staaende, efter at de landskabelige Principer for længst igen er opgivet.

En egentlig landskabelig Kirkegaard har vi ikke her til Lands. Da Assistens Kirkegaard i København Aar 1805 skulde udvides, fremsatte Arkitekten Professor JENS BANG en Plan i den Tids landskabelige Havestil med slyngede Gange, Busketter og Græsplæner og med Mausolæer langs Muren, men uden Gravhøje eller andet til at kendetegne den enkelte Gravplads. Forslaget gik ikke igennem, og først et halvt Hundrede Aar senere realiseredes den samme Tanke i de nordamerikanske Fristater.

Vestre Kirkegaard i København blev planlagt samtidig med Olsdorfs og har da ogsaa sit landskabelige Anlæg foran nordre Kapel, men den egentlige Kirkegaard er regelmæssig anlagt med lige Gange og Alléer.

Skønt selve Principet utvivlsomt var galt, satte Anlægget ved Olsdorph dog Kirkegaardsspørgsmaalet paa Dagsordenen i tyske Fagkredse, og i de Aar, der siden er gaaet, har der stadig været arbejdet med Kirkegaardsproblemet i Tyskland, navnlig da under og umiddelbart efter Verdenskrigen, hvor Kriegergravene ganske naturligt kom frem i første Række mellem Tidens kunstneriske Opgaver.

Anlægget af en Kirkegaard er i og for sig en smuk og taknemmelig Opgave, der flere Steder er løst paa tilfredsstillende Maade, men det gode Resultat er i væsentlig

Grad betinget af, i hvor høj Grad den enkelte Gravstedfæster er villig til at underordne sit Gravsted Helheden.

I de „gode gamle Dage“ fandt ingen paa at sætte et altfor fremtrædende Mindesmærke paa en Grav. Man fulgte Skik og Brug med det Resultat, at den ene Grav kun i Smaating adskilte sig fra de andre. Derfor var der en velgørende Ensartethed over de gamle Kirkegaarde, som ikke findes paa de moderne. Vil man danne sig en Forestilling om, hvorledes Ensartetheden virker, maa man søge ind paa de ældste Dele af gamle Landsbykirkegaarde eller til visse Trossamfunds Begravelsespladser, hvor den gamle Skik endnu er bevaret.

De gamle jødiske Begravelsespladser som den i Møllegade eller den i Aalborg med alle sine ensartede, smukke Stentavler for Hovedgærdet af jævnstore Grave vilde være let at føje ind i en Helhed. Det samme gælder Herrnhuternes Grave, alle med skraatstillede lave Sten, men en moderne Kirkegaard med sin brogede Skare af store og smaa, lyse og mørke, liggende, skraatstillede og oprette Monumenter i forskellig indbyrdes Afstand er et Materiale, der ikke er let at arbejde med, navnlig da dertil kommer den kedelige Omstændighed, at Hovedmassen rent ud er grimme, en Mindrepart uskadelige og kun ganske enkelte smukke eller dog prægede af Skønhedssans.

Bestræbelserne er da ogsaa i Tyskland og senere i Sverige gaaet ud paa at tilvejebringe en vis Ensartethed paa Steder, hvor det er mest paakrævet, men Vanskeligheden bestaar selvfølgelig i at opnaa det mest mulige for Anlæggets samlede Karakter uden at gaa den enkelte Gravstedfæster for nær.

Det er en nærliggende Tanke paa en Kirkegaard af den Karakter som vore at lade hver enkelt Gravstedfæster selv raade over, hvorledes han vil indrette sit Gravsted. Netop her, hvor den dødes Ønsker og Sympatier ofte er afgørende for de efterlevende, er det meget vanskeligt at gribe ind og stille Forlangende, men helt undgaa Indblanding i den frie Dispositionsret kan ingen Kirkegaardsbestyrelse, med mindre den vil finde sig i, at Kirkegaarden i Løbet af en forholdsvis kort Aarrække forvandles til en Højskov, hvor intet andet kan gro.

Loven om Vedligeholdelse af Kirkegaarde tilsikrer da ogsaa Kirkegaardsbestyrelsen Ret til at forbyde Plantning af Træer eller træagtige Buske paa Gravene, og et saadant Forbud har længe eksisteret paa de fleste Købstadskirkegaarde.

Ovennævnte Lov, der som bekendt kun er et Aar gammel, giver Kirkegaardsbestyrelsen Ret til paa nye Kirkegaarde eller nye Dele af en ældre kun at tillade Hækplantning men udelukke Gittere og andre døde Hegn, ligesom Kirkegaardssynet (Loven tænker særlig paa Folkekirkens Kirkegaarde) har Ret til at forbyde eller forlange fjernet Mindesmærker, „der ved deres Størrelse eller Form vil virke skæmmende paa Kirken eller Kirkegaarden, eller hvis Indskrifter maa anses for upassende“.

Dette sidste er jo en ret vidtgaaende Bemyndigelse, Synet her har faaet, selv om dets Afgørelse ganske vist kan indankes for Ministeriet.

En saadan *Censur*, udøvet af Synet eller lige meget hvilke Autoriteter, navnlig efter at Monumentet er opstillet, er absolut ikke heldig. Det er altid saa sin Sag

at lade visse Folk bestemme, hvorvidt et eller andet er kønt eller ej. Man er altid udsat for Ensidighed, Vilkaarlighed og Misforstaaelser, mange vil i alle Tilfælde mene at spore noget saadant, og saa nærgaaende Bestemmelser er der i Virkeligheden heller ingen Nødvendighed for.

Langt bedre er det paa Forhaand at lægge visse *Servitutter* paa de enkelte Grave eller Gravrækker, saaledes at Gravstedfæsteren, allerede før Jorden tages i Brug, ved, indenfor hvilke Rammer Anlægget og Udsmykningen maa holdes.

Som det nu er, kan enhver, der vil, rejse et Monstrum af et Monument paa sit Gravsted ganske uden Hensyn til Nabogravene eller til Kirkegaardskvarterets Udseende. Det er selvfølgelig en Ret for ham, men samtidig er det lige saa ubestridelig en Uret mod alle de andre.

Den der med nænsom Haand har indrettet et Gravsted for en kær afdød, den der hensynsfuldt har underordnet sig Omgivelserne og har valgt et beskedent Gravmæle, der ikke forstyrrer Stedets Harmoni, han bør være beskyttet imod en skønne Dag at se det hele slaaet i Stykker af en eller anden Tølper, der intet forstaar, men barer kører op med alt det Marmor, han har kunnet overkomme at købe.

I et Samfund nytter det som bekendt ikke at give den enkelte Ret til at gøre alt, hvad han finder for godt, da dette er ganske uforeneligt med den Beskyttelse mod andres Overgreb, enhver Borger kan fordr. Derfor gives der Love for alle Samfundsforhold og derfor kan heller ikke alt være tilladt paa en Kirkegaard.

I en By anlægges Kvarterer for høj Bebyggelse og for Fabriker, og der indrettes Villakvarterer med mere eller mindre detaillerede Bestemmelser angaaende Villaernes Størrelse og Udseende. Ingen føler sig forurettet, fordi han ikke faar Lov til at bygge et firetages Hus i et saadant Villakvarter, det staar jo i Servitutterne, og det maa man selvfølgelig bøje sig for. Ganske paa samme Maade bør der ræsonneres paa en Kirkegaard.

Det, det gælder om ved Anlæg af en Kirkegaard, er først og fremmest at faa de enkelte Gravsteder nogenlunde isoleret fra hinanden ved grønne Vægge, Hække eller fri Plantning, og navnlig gælder det om at plante bag Monumenterne. Lettest og med mindst Spild af Jord sker det ved at plante en Hæk i Skellet mellem Gravstedrækkerne, idet Gravmælerne da stilles med Ryggen op mod denne. Forudsætningen for at dette skal naa sin Hensigt er imidlertid, at Gravmælerne holdes lavere end Hækkens Overkant; og for ikke at dele Kirkegaarden i bar lange Rum, kun med en Gang imellem to Rækker Grave i hvert, er det nødvendigt, at disse Skillehække og dermed Monumenterne sine Steder holdes saa meget under Øjehøjde, at det frie Overblik ikke tages bort.

For at opnaa disse Goder maa Kirkegaarden være berettiget til at paalægge Gravstederne dertil svarende Servitutter: Enkelte Steder kan f. Eks. paa Forhaand fastsættes en Bestemmelse om, at Monumenterne ikke maa overstige 1,25 eller 1,50 m Højde, et enkelt Sted kan det maaske være ønskeligt kun at tillade liggende Tavler og samtidig afløse Hækkene af Græsrabatter; paa fritliggende Grave, der ses fra alle Sider, kan det være betimeligt at forlange Monumenter, der er udformede i Overensstemmelse med denne Anbringelse, altsaa uden nogen afgjort Bagside o. s. v.

De fleste Mennesker vil gjerne rette sig efter et saadant Paabud, saa snart det har vist sig, at der virkelig opnaas noget for alle synligt derved, og den enkelte, der har særlige Ønsker, maa søge sig et Gravsted paa en Del af Kirkegaarden, hvor han kan faa Ønskerne gennemført uden at komme i Konflikt med Servitutterne. I de fleste Kirkegaardsplaner kan der let et og andet Sted indrettes Kvarterer, hvor de enkelte Grave er saa vel adskilte fra hverandre ved stedsegrøn Beplantning, at ethvert sømmeligt Gravmæle kan anbringes uden større Skade for Omgivelserne.

Der kan blive Tale om ligeledes at paalægge Bestemmelser, gaaende ud paa Anvendelse af et bestemt Materiale. Paa Vestre Kirkegaard i København er der ad overenskomstmæssig Vej fremstaaet et tiltalende Kvarter, hvor alle Monumenter er af Neksøsandsten, den fortrinlige danske Stenart, der blandt andet er brugt til Frihedsstøttens Obelisk; paa moderne tyske Kirkegaarde kan man se Kvarterer, hvor en eller flere Stenarter paa lignende Maade har faaet Eneret, og hvor der mange Steder netop derved er opnaaet en køn Stemning til Glæde for alle.

Sine Steder i Tyskland er man ogsaa gaaet for vidt i sine Fordringer til Ensartethed, set med danske Øjne, enkelte Steder i Sverige fortryder de nu deres altfor skrappe Censur og selvfølgelig ligger der en Fare her, som ikke maa overses.

Det er godt nok at faa Haand i Hanke med de forskellige Virkemidler, men selvfølgelig bør der stilles ganske anderledes Krav til Kirkegaardsplanens Udformning under disse Forhold end tidligere, hvor alle kunstneriske Maal paa Forhaand var opgivet, og hvor det kun galdt om at inddele Arealet i passende Kvarterer med praktiske Vejforbindelser o. l., medens man lod Tilfældet raade med Hensyn til alt det øvrige. I de bedste tyske Kirkegaarde, som f. Eks. Engesode ved Hannover, er mange Kvarterer omhyggeligt udformet som i alle Størrelsesforhold vel afvejede Rum, hvor de enkelte Gravmæler efterhaanden føjes ind paa deres i Forvejen tiltænkte Plads for at fuldende det, der har været Tanken; og først naar man kommer saa vidt, er Kirkegaardsanlæg blevet det, det bør være, en særlig Form for Havekunst.

Mange finder det upaakrævet og urimeligt at lægge Servitutter paa en Kirkegaard og gør gældende, at de smukke gamle Kirkegaarde ikke har haft den Slags regulerende Bestemmelser. Det sidste er ganske rigtigt, men man maa huske paa, at den tiltalende Ensartethed, der i tidligere Tider fremkom, fordi alle fulgte Tidens Skik og Brug, den kan nu til Dags kun opnaas ved at give Regler, der begrænser den enkeltes Lyst til at dominere paa Omgivelsernes Bekostning. Men sideordnet med Servitutterne maa gaa et Oplysningsarbejde, der lærer alle at se, hvor meget kønnere og mere tiltalende det er, at hver enkelt ikke alene tænker paa sig selv og sit Gravsted, men samtidig forstaar, at den Grav, han har at pleje og smykke, indgaar som et Led i Kirkegaardens store Helhed, ligesom den, der ligger begravet, var Borger i det store Samfund.

E. ERSTAD-JØRGENSEN.

